

მირზა ხიდაშელი

ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი,
ქუთაისის უნივერსიტეტის ასოც. პროფესორი

საქართველოს საბანკო სექტორის ტენდენციები და გამოწვევები

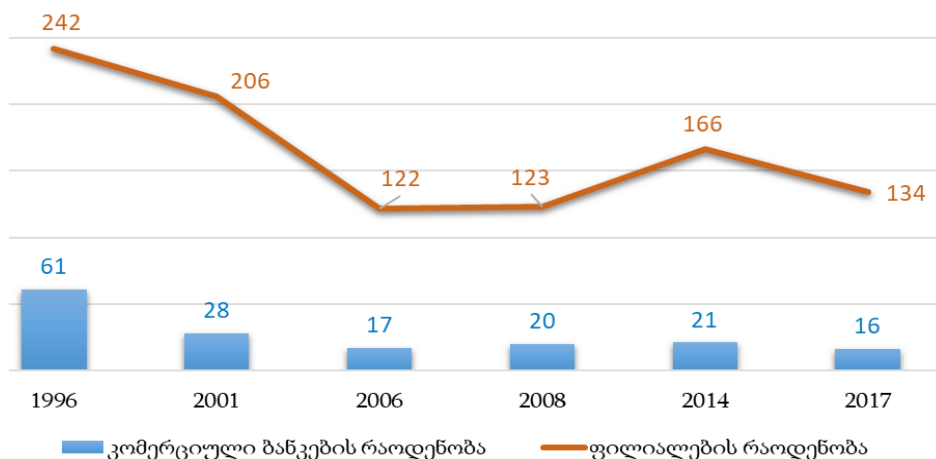
თანამედროვე საქართველოს საბანკო სექტორის ისტორიის ათვლა 1989 წლიდან იწყება. 1989 წელს დარეგისტრირდა პირველი კომერციული ბანკი, ხოლო საქართველოს უზენაესი საბჭოს მიერ 1991 წლის 2 აგვისტოს მიღებული „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“ კანონის საფუძველზე (სსრკ სახელმწიფო ბანკის ბაზაზე) შეიქმნა საქართველოს ეროვნული ბანკი. სექტორის განვითარების საწყის ეტაპს ხშირად ახასიათებენ როგორც ქაოტურ პროცესს თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ზემოაღნიშნული ეტაპი კარგა ხანია წარსულს ჩაბარდა და დღეს მის წინაშე სულ სხვა გამოწვევები დგას.

საბანკო სექტორისა და მისი აქტივების სტრუქტურა

2014 წლის მდგომარეობით საქართველოს საბანკო სექტორში 21 კომერციული ბანკი ოპერირებდა. 2015 წელს მათი რაოდენობა 19-დემ შემცირდა.[1] 2017 წლის ოქტომბრის მდგომარეობით საქართველოს საბანკო სექტორში 16 ბანკი ოპერირებს (იხ. ნახ. 1).

ნახაზი 1

კომერციული ბანკების რაოდენობის დინამიკა საქართველოში

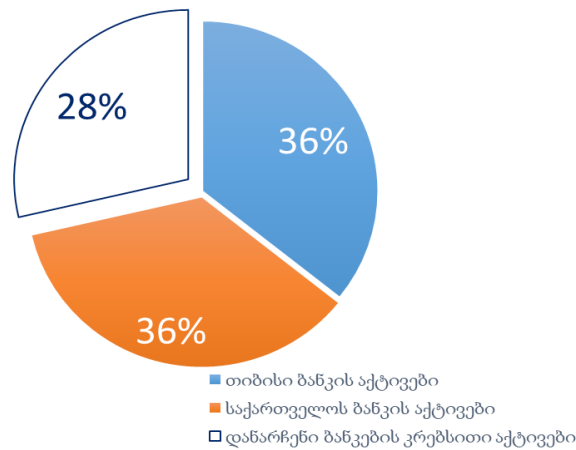
წყარო: საქართველოს ეროვნული ბანკი

საქართველოს საბანკო სექტორი ორი უპირობო დომინანტი ჰყავს, თიბისი ბანკისა და საქართველოს ბანკის სახით. მათი აქტივების ჯამი დაახლოებით 21,5 მლრდ ლარია, რაც

საბანკო სექტორის აქტივების 72%-ს შეადგენს (იხ. ნახ. 2).[2] მათ გარდა სექტორში კიდევ 14 ბანკი ოპერირებს, რომელთა აქტივების ჯამიც 8,6 მლრდ ლარს უტოლდება.[3] რაც, საშუალოდ, ერთ ბანკზე გაანგარიშებით 0,6 მლრდ ლარის ტოლია. მოცემული 14 ბანკიდან, თუ საშუალოს გამოვთვლით, თითოეულის აქტივები თიბისი ბანკის (ასევე საქართველოს ბანკის) აქტივების მხოლოდ 6%-ს შეადგენს. მიუხედავად საქართველოს ეროვნული ბანკის მცდელობებისა განუხრელად და დროულად დანერგოს ბაზელი III-ის მიხედვით გათვალისწინებული საზედამხედველო ჩარჩო, სექტორში არსებული კონცენტრაციის მაღლი დონე უთუოდ ზრდის სექტორის სისტემურ რისკებს.¹

ნახაზი 2

აქტივების განაწილება ბანკებს შორის

წყარო: სს “თბისი ბანკისა” და სს “საქართველოს ბანკის” ბალანსები

ფინანსური სიღრმე (სესხები/მშპ)

საფინანსო სექტორისა და ეკონომიკის ურთიერთქმედების ამსახველ ერთ-ერთ ყველაზე თვალსაჩინო პარამეტრს წარმოადგენს ფინანსური სიღრმე. მსოფლიო ბანკის მიერ აღიარებულია, რომ მოცემული პარამეტრი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს, როგორც სიღარიბის შემცირებაზე, ასევე ეკონომიკის ზრდაზე გრძელვადიან პერიოდში. თუმცა ასევე უნდა აღინიშნოს, რომ მასაც აქვს ე.წ. ზედა „ზღვარი“, რომლის შემგომ მოცემული პარამეტრი უკვე ზრდის რისკებს, როგორც ეკონომიკაში ასევე საბანკო სექტორში. ძირითადად ასეთ ზღვარს წარმოადგენს 200%-იანი ნიშნული. სწორედ, ამ ნიშნულთან ახლოს მდგომმა მიიღეს პირველი და ყველაზე მძიმე დარტყმა 2008 წლის საფინანსო კრიზისის დროს.

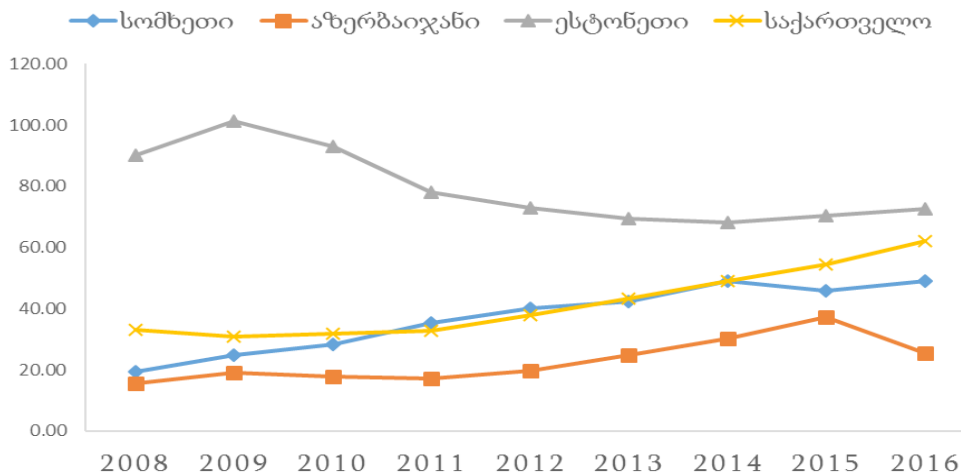
ფინანსური სიღრმის მაჩვენებლის მიხედვით საქართველოს კავკასიაში საუკეთესო პოზიციას აჩვენებს 62,05%, მაშინ როცა 2011-2012 წწ ჩვენ ჩამოვრჩებოდით სომხეთის ანალოგიურ მაჩვენებელს (იხ. ნახაზი 3). პოსტ-საბჭოთა სივრცეში ესტონეთს ერთერთი ყველაზე

¹ უფრო დაწვრილებით იხ. ხიდაშელი მ. ნაწილობრივი დარეზერვების სისტემის ფუნდამენტური პრობლემები. <http://atsu.edu.ge/EJournal/BLSS/eJournal/Papers/KhidasheliMirza.pdf>

განვითარებული საფინანსო სისტემა გააჩნია. 2009 წელს ჩვენსა და ესტონეთს შორის, ფინანსური სიღრმის მიხედვით არსებული განსხვავება დაახლოებით 70 ერთეულს შეადგენდა. 2016 წლის მდგომარეობით ეს განსხვავება დაახლოებით 11 ერთეულია, ხოლო ჩვენი განვითარების ტრენდი აღმავალი.

ნახაზი 3

კერძო სექტორის დაკრედიტება / მშპ (%)

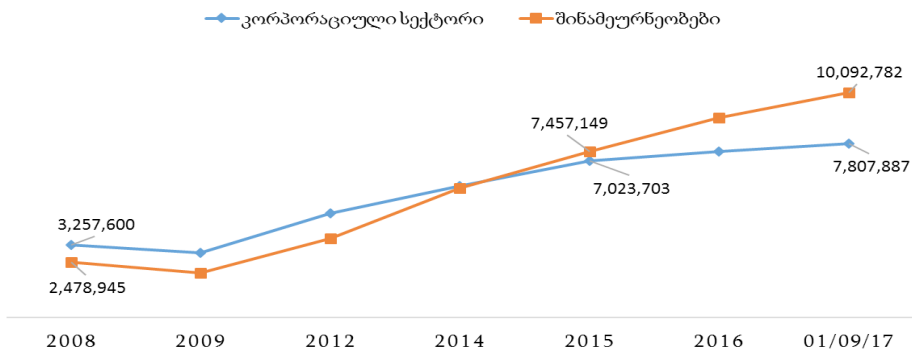
წყარო: მსოფლიო ბანკი

საბანკო სესხების სტრუქტურა

2017 წლის პირველი სექტემბრის მდგომარეობით, საქართველოს საბანკო სექტორის წინაშე რეზიდენტების დავალიანება 17,99 მლრდ ლარს შეადგენს. საყურადღებო ფაქტია, რომ ამ ვალდებულებების ნახევარზე მეტი (56%) შინამეურნეობებზე მოდის. 2008-2012 წლებში საბანკო სექტორის საკრედიტო პორტფელში კორპორაციული სესხების წილი სჭარბობდა შინამეურნეობების წილს, თუმცა 2014 წლიდან ტენდენცია შეიცვალა და 2015 წელს, ამ უკანასკნელმა 433,5 მლნ. ლარით გადააჭარბა კორპორაციულ სესხებს (იხ. ნახ.4).

უნდა აღინიშნოს, რომ 2016 წლის მონაცემებით, ეკონომიკის მთლიანი გამოშვების (34,2 მლრდ ლარი) მხოლოდ 3,5% (1,2 მლრდ ლარი) მოდის შინამეურნეობებზე. როგორც წესი, პროდუქციის გამოშვების გარდა, საოჯახო მეურნეობებზე გაცემული სესხების მომსახურება ხელფასისა და ფულადი გზავნილების სახით მიღებული შემოსავლების გამოყენებით ხდება. 2017 წლის სახელწმიფო ბიუჯეტის მიხედვით დარიცხული ხელფასის სახით მიღებული შემოსავლები 12 მლრდ ლარს შეადგენს, ხოლო ჩამორიცხული ფულადი გზავნილების მოცულობამ 2017 წლის სექტემბრის ჩათვლით 996 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა.

ნახაზი 4. დაკრედიტების დინამიკა სექტორების მიხედვით [ათას ლარებში]

წყარო: საქართველოს ეროვნული ბანკი

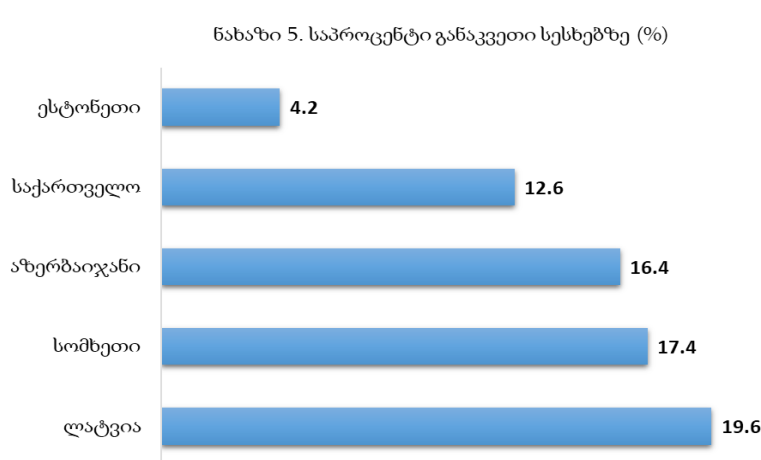
როგორც სტატისტიკა გვიჩვენებს, საოჯახო მეურნეობების წინაშე არსებული საკრედიტო ვალდებულებების მომსახურების ძირითადი წყარო ხელფასები და გზავნილებია. საოჯახო მეურნეობების მიერ გამოშვებული პროდუქცია ძალიან მცირეა როგორც მშპ-სთან ასევე მათ წინაშე არსებულ საკრედიტო ვალდებულებებთან მიმართებაში.

საპროცენტო განაკვეთი სესხებზე და სპრედი

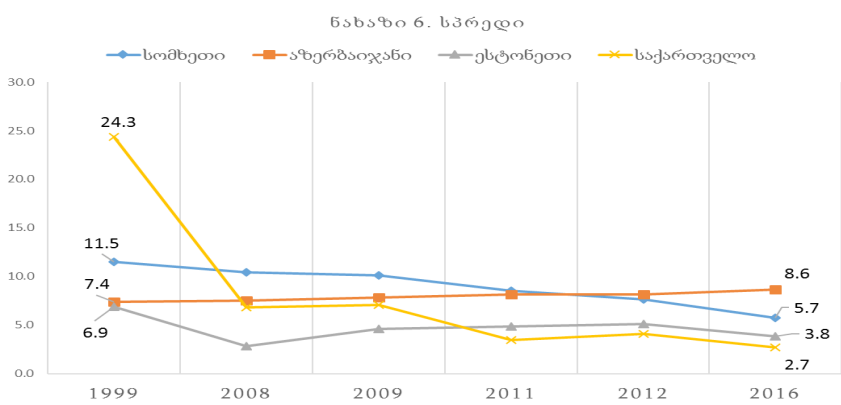
როგორც საბანკო სექტორისათვის, ასევე ეკონომიკისათვის კრიტიკული მნიშვნელობის მატარებელია საპროცენტო განაკვეთები სესხებზე. რაც უფრო დაბალია იგი, მით უფრო მაღალია „გაყიდვები“, ანუ ეკონომიკის დაკრედიტების მთლიანი მოცულობა და ეკონომიკური ზრდის ტემპი. ამ პარამეტრის მიხედვით (იხ. ნახ. 5) საქართველო საუკეთესოა (12,6%) კავკასიაში, ასევე აჭარბებს ლატვიას (19,6%), თუმცა მნიშვნელოვნად ჩამორჩება ესტონეთს (4,2%).[4] საკითხის არსებითი განხილვისთვის აუცილებელი განვიხილოთ სპრედის მაჩვენებლებს შორის განსხვავება. სპრედი გვიჩვენებს დეპოზიტებზე არსებულ სარგებლის განაკვეთსა და სესხებზე არსებულ საპროცენტო განაკვეთს შორის სხვაობას.

რაც უფრო დაბალია სპრედი, მით უფრო სრულყოფილია ფასწარმოქმნის სისტემა სექტორში, რაც ცალსახად მიუთითებს კონკურენციის მაღალ დონეზე. სპრედის მიხედვით საქართველო არა მხოლოდ მეზობელ, არამედ ბალტიის ქვეყნებსაც ჯაბნის.

ნახაზი 5. საპროცენტო განაკვეთი სესხებზე (%)

წყარო: მსოფლიო ბანკი

წყარო: მსოფლიო ბანკი

თუ სესხების სიიაფით ესტონეთი ზუსტად სამჯერ ჯაბნის საქართველოს, სპრედის მიხედვით საქართველოს უპირატესობა 1%-ზე მეტია (იხ. ნახ. 6). რადგან სპრედი არ არის საქართველოში არსებული, შედარებით მაღალი საპროცენტო განაკვეთის გამომწვევი ფაქტორი, მაშინ უპრიანია განვიხილოთ თავად ბანკების მიერ მოზიდული ფინანსური რესურსების ღირებულება. დეპოზიტებზე არსებული სარგებლის განაკვეთი საქართველოში შედარებით მაღალია და ამას სპრედისა და სესხის პროცენტის მაჩვენებლების შეპირისპირებაც ადასტურებს. ასევე მნიშვნელოვანი ფაქტორია ქვეყნის გარედან მოზიდული რესურსების სიძვირე, რომელიც თავის მხრივ დიდწილად დამოკიდებულია ქვეყნის სუვერენულ რეიტინგზე. სუვერენული საკრედიტო რეიტინგის მიხედვით (იხ. ცხრ.1). საქართველო მეზობელ აზერბაიჯანსაც კი ჩამორჩება.[5]

ცხრილი 1.

სუვერენული საკრედიტო რეიტინგი

	Moody's	S&P	Fitch
ესტონეთი	A1	AA-	A+
აზერბაიჯანი	Ba2	BB+	BB+
საქართველო	Ba2	BB-	BB-
სომხეთი	B1		B+

წყარო: <https://countryeconomy.com/ratings>

ეს პარამეტრები აუცილებლად საჭიროებს კორექტირებას, რადგან სუვერენული რეიტინგების შედგენისას გადამწყვეტ მნიშვნელობას ეკონომიკური თავისუფლება და დემოკრატიის დონე ასრულებს. ევროკავშირთან ასოცირების მქონე ქვეყნის გათანაბრება აზერბაიჯანთან არარელევანტურია. საქართველოსგან მკვეთრად განსხვავებული და დადებითია ესტონეთის სუვერენული საკრედიტო რეიტინგი. შესაბამისად, სესხებზე არსებულ საპროცენტო განაკვეთებს შორის საქართველოსა და ესტონეთში არსებული სხვაობა სწორედ მოცემული რეიტინგების

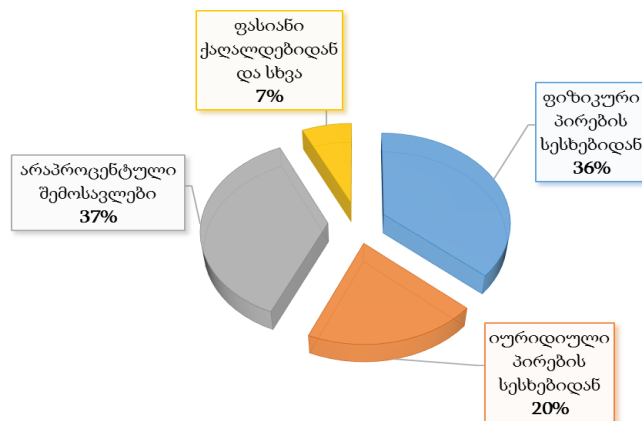
არაპირდაპირი შედეგია, რის გამოც საქართველოს რეზიდენტ საბანკო ინსტიტუტებს არ აქვთ წვდომა იაფ საკრედიტო რესურსებზე ქვეყნის გარეთ.

საბანკო სექტორის შემოსავლები და მისი სტრუქტურა

2017 წლის იანვარ-აგვისტოში საქართველოს საბანკო სექტორის მიერ მიღებულმა შემოსავლებმა 2,8 მლრდ ლარი შეადგინა. საინტერესოა, რომ შემოსავლების უდიდესი წილი არაპროცენტულ შემოსავლებზე (1,02 მლრდ ლარი) და ფიზიკური პირების სესხებზე (1,01 მლრდ ლარი) მოდის. მოცემული კომპონენტების ჯამი, მთლიანი შემოსავლების 73% შეადგენს. იურიდიული პირების სესხებიდან მიღებული შემოსავლები კი 0,6 მლრდ ლარი იყო (იხ. ნახ. 7).

შემოსავლების მოცემულ სტრუქტურაში საყურადღებოა იურიდიული პირებზე გაცემული სესხებიდან მიღებული შემოსავლების დაბალი დონე, ხოლო ფიზიკური პირების სესხებიდან მიღებული შემოსავლების მაღალი დონე. განსაკუთრებით იმ ფონზე, რომ შინამეურნეობების წილი მშპ-ში ძალიან დაბალია (3,5%) და შესაბამისად ფიზიკურ პირებზე გაცემული სესხების მომსახურების დიდ ნაწილი ხელფასებზე მოდის. უმჯობესია საბანკო სექტორის შემოსავლების სტრუქტურაში მეტი წილი იურიდიული პირების სესხებიდან მიღებული შემოსავლებზე მოდიოდეს და მცირე არაპროცენტულ შემოსავლებზე. საბანკო სექტორის შემოსავლების მოცემული სტრუქტურა არაჯანსაღია და არ იძლევა მდგრადი განვითარების საშუალებას გრძელვადიან პერიოდში.

ნახაზი 7. საბანკო სექტორის შემოსავლების სტრუქტურა
[იანვარი აგვისტო 2017 წ.]

წყარო: საქართველოს ეროვნული ბანკი

დასკვნები

როგორც ზემოთ განხილულმა პარამეტრებმა გვაჩვენა, საქართველოს საბანკო სექტორში მიმდინარე გამსხვილების პროცესის მიუხედავად კონკურენციის დონე კვლავ მაღალია. მოცემულ შეფასებას ადასტურებს სპრედის დაბალი მაჩვენებელი, რომელიც მიგვითითებს, რომ დეპოზიტებზე არსებულ სარგებლის განაკვეთსა და სესხებზე არსებულ საპროცენტო განაკვეთებს შორის სხვაობა მინიმალურია არა მხოლოდ რეგიონის დონეზე, არამედ ბალტიის ქვეყნებთან მიმართებით. მიუხედავად სექტორში არსებული მაღალი კონცენტრაციისა, თანამედროვე

საკრედიტო სისტემა იმდენად გლობალური და მოქნილია, რომ სექტორში მომუშავე სუბიექტების რაოდენობის შემცირება პირდაპირ გავლენას ვერ ახდენს კონკურენციაზე.

ასევე დადებითი ტრენდი აქვს ფინანსური სიღრმის მაჩვენებელს, თუმცა სექტორის საკრედიტო პორტფელისა და შემოსავლების სტრუქტურამ აჩვენა, რომ მიუხედავად აბსოლუტურ მაჩვენებლებში დაფიქსირებული ზრდისა დაბალია კორპორაციული კრედიტების და შესაბამისად მათგან მიღებული საპროცენტო შემოსავლების წილი. შესაბამისად, საბანკო სექტორის საკრედიტო პორტფელი სტრუქტურა მნიშვნელოვან საფრთხეს უქმნის, ფინანსური სიღრმის მაჩვენებლისა და ზოგადად საბანკო სექტორის მდგრადი განვითარების პერსპექტივებს. მიუხედავად ბაზელის კომიტეტის მიერ აღიარებული პრინციპებისა და ნორმების დანერგვისა, კვლავ მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენს კონცენტრაციის მაღალი დონესექტორის, სადა აქტივების უდიდეს ნაწილს სულ ორი საბანკო ინსტიტუტი ფლობს. ბაზელი I და II-ის მიერ შემოთავაზებულ ჩარჩოებს, ხელი არ შეუშლია 2008 გლობალური საფინანსო კრიზისის განვითარებისთვის. როგორც წესი ბაზელის რეკომენდაციები წარმოადგენს პასუხს უკვე განვითარებულ და არა მოსალოდნელ კრიზისებზე. შესაბამისად, მიმაჩნია, რომ სექტორში კონცენტრაციის ზრდის დონით გამოწვეულ საფრთხეებს სრულად ვერ აღმოფხვრის ბაზელი III-ის საზედამხედველო ინოვაციები.

სექტორის შემდგომი განვითარების გზაზე უმნიშვნელოვანესი დაბრკოლებაა სუვერენული საკრედიტო რეიტინგების არაადექვატურად დაბალი დონე, რაც რეზიდენტ ბანკებს არ აძლევს საშუალებას წვდომა ქონდეთ იაფ საკრედიტო რესურსებზე. ეს უკანასკნელი კი არსებითი ფაქტორია საქართველოს საბანკო სექტორისა და ეკონომიკის შემდგომი განვითარებისათვის.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. საქართველოს ეროვნული ბანკი - წლიური ანგარიში
2. საქართველოს ეროვნული ბანკი - მონეტარული და საბანკო სტატისტიკის ბიულეტენი
3. სს თიბისი ბანკისა და სს საქართველოს ბანკის 2016 წლის ბალანსები
4. მსოფლიო ბანკის სტატისტიკური მონაცემები
5. <https://countryeconomy.com/ratings>